

Utijegyzetek

A vonat már Olaszországban robogott, ebben a különös világban, amely számomra mindig egy kissé inkább múzeumot jelentett, mint kereskedelemmel, nagyiparral, mezőgazdasággal bíró „reális” országot. Kisvárosokon süvítettünk keresztül, kis városokon, amelyeket még nem láttam sohasem, s mégis, a lágy dombok hajlatain pihenő házakat szemlélve úgy éreztem, mint ha viszontlátnám valamennyit. A gyorsvonat feltűnően gyakran állt meg, nagyokat pihent és ilyenkor utasok serege kapaszkodott fel a fölkébe. Férfiak, asszonyok, gyerekek, öregek, fiatalok, egészségesek, betegek, jókedvűek és szomorúak jöttek, mintha csak egy mérhetetlenül nagy katakombából másztak volna elő, jöttek, szinte pánikszerűen szaladtak, mint a menekülők Göthe „Herman és Dorottyájában” s kosaraikkal, bőröndjeikkel megteltek a fölkék. E furcsa múzeum-ország kisvárosaiból, a világtörténelemnek e különös lerakódó-helyeiről siettek haza a nyaralók. Svájciak, franciák, angolok, svédek és belgák, szinte egy adott jelre indultak, mint a versenyfutók a starter pisztolyának dördülésére. És a pisztolydördülés e pillanatban már alig volt jelkép . . .

De a hazafelé igyekvő nyaralókkal, turistákkal együtt, szomorú arcú, kétségbeesett tekintetű férfiak, asszonyok is jöttek a fölkébe. Ők ha ritkán megszólaltak, olaszul beszéltek. Vastag, barna, gyűrött, vagy vékony, szakadozott ujságpapirossal átkötött csomagjaik neveltségesen tömötték voltak, mintha csak a múltat akarnák magukkal vinni e múzeum-országból. Valóban a múltat, a múltjukat vitték. Zsidók voltak, olasz zsidók, néhány héttel az olaszországi zsidótörvények kihirdetése után . . .

Hosszan néztem őket. Zsidók . . . És zsidó vagyok én is. Mi köt hozzájuk? Vagy köt-e egyáltalán valami? Értelmi, lelki, vérségi kapcsolat? Ő, nem most kérdeztem ezt így először magamtól. Már Budapesten is sokszor megfogalmaztam így ezt a kérdést, amint valamelyik kávéházban áthallatszott hozzám a szomszédos asztalnál vacsorázó zsidók hangja, amikor éppen, nyelve az ízes falatokat, a gabona-export lehetőségeiről, a tőzsde-árfolyamokról, vagy egy ujonan alakult részvénytársaság gyors bukásáról vitatkoztak.

Mi köt hozzájuk? — kérdeztem magamtól gyakran. Semmi, feleltem mindig, némi indulattal. De zsidó vagyok én is . . . Mit jelent hát ilyen körülmények között, számomra ez a tény?

Zsidó vagyok. Mióta tudom ezt ilyen pontosan? Kutatok emlékeim között. Falun születtem, s tizenegy éves koromig falun múltak el napjaim. Szüleim, úgynevezett asszimiláns zsidók voltak, csak magyarul beszéltek s pontosan úgy éltek a kis, dunántúli faluban, mint a helybeli keresztény középosztály tagjai. A főszolgabíró, a patikus, a pénzügyőrség parancsnoka többször fordult meg házunkban, mint a zsidó kántor, vagy valamelyik szatócs-üzlet zsidó tulajdonosa. Tizenegy éves koromig tehát

csak nagyanyám péntek-esti gyertyagyújtásaiból, s a falusi elemi iskola hittanóráiból tudtam meg, hogy zsidó vagyok. Ez a felismerés azonban csak vallásos élményt jelentett számomra. Zsidó vagyok, gondoltam egy tizenegyéves gyermek naivitásával, de csak úgy, mint ahogyan másvalaki katolikus, református, evangélikus, vagy unitárius. Azután jött az ellenforradalom, középiskolás lettem, a városba kerültem, s itt már lépten-nyomon tapasztalnom kellett, hogy egészen másról van szó. Persze a dolgot pontosan nem értettem. Faluról jöttem, csak magyarul tudtam, sőt dunántúliasan, tehát ízesebben beszéltem, ezt a nyelvet, mint sok városi, keresztény iskolatársam. „A zsidóság faj és nem vallás” — hallottam naponta. De őszintén szólva Arany János költészete jobban érdekelt ebben az időben, mint az antiszemita tüntetések süketítő zaja, Ady verseire jobban figyeltem, mint a köröttem kavargó gyűlöletre — s néhány tanár, vagy iskolatárs otromba megjegyzése, nem tudta elvenni figyelmemet Petőfi hangjától.

Azután felnőttem, s pontosan megértettem az antiszemitizmus igazi, tehát társadalmi és gazdasági okait. És ebben az időben merült fel bennem a kérdés: mi köt a zsidósághoz?

★

Mi köt a zsidósághoz? — kérdezem ismét, noha már tudom, hogy a kérdés így megfogalmazva felületes, tehát helytelen, mert a zsidóságról, mint osztatlan egységről, csak az antiszemitizmus jóhiszemű, de félrevezetett ostobái, vagy a mindent pontosan tudó, de körmönfont gonoszai beszélhetnek. A tőzsdekrachokról, vagy a részvénytársaságok alaptőkéiről vitatkozó zsidókhoz nem köt semmi, miképen nem köt semmi ama nem zsidó, sőt állítólag színmagyar nagybirtokosokhoz sem, akik miután a búza árakalulásáról való vitájukat befejezték, vadászkalandjaik elbeszélésével szórakoztatják egymást, vagy amaz, állítólag színmagyar gyárosokhoz, akik színmagyar munkásaiknak éppen olyan keveset fizetnek, mint a színcseh gyárosok, színcseh munkásaiknak.

Igen, a „világpiac” minden csínját-bínját tökéletesen ismerő zsidókhoz nincs közöm. Ők holnap Londonban, vagy New Yorkban éppen úgy fognak vitatkozni a tőzsdekrachokról, mint ahogyan Budapesten vitatkoztak, ugyanúgy fognak élni valamelyik nyugateurópai, vagy egyesültállamokbeli városban, mint ahogyan Budapesten éltek, ugyanúgy fognak élni, mint ahogyan 1919 tavaszán és nyarán a magyar urak éltek Bécsben, ugyanúgy fognak élni, mint ahogyan amaz urak élnek ma is Párisban, akiknek még tart a pénzük. A gazdasági élet emigránsai olyan helyzet elől menekülnek, melynek kialakulásáért maguk is felelősek. Ha nagyon enyhe és megértő akarok lenni velük szemben, csak ezt mondhatom: tragikomikus figurák. Mi lesz velük? Jó szállodák és jó vendéglők mindenütt vannak, s e jó szállodák és vendéglők majdnem teljesen egyformák mindenütt. Nincs uniformizáltabb valami a gazdagok életformájánál. Ezek az urak hamarosan ott-

honra lelnek a világ valamely más pontján. Nyegle kozmopolitizmusokhoz nem lehet közöm.

De igenis közöm van ama szánalmasan meglapuló kis zsidókhoz, akik faluról-falura házalnak, s azt sem tudják, hogy miért, mert azt sem tudják, hogy miből fognak élni holnap. Igenis közöm van ama kis szabókhoz, cipészekhez, akik reggeltől estig görnyednek piszkos, sötét, falusi műhelyeikben s pontosan úgy élnek, mint a magyar falu vagy város többi dolgozója. Ők, ha most majd Londonba, Párisba, vagy New-Yorkba kerülnek, éppen olyan otthontalanok lesznek életük további során, mint ama magyar parasztok, akik e század elején, a fajvédelem nagyobb dicsőségére, Amerikába kényszerültek. Ezek az emberek Nyugateurópában, Észak- vagy Délamerikában éppen úgy nem lelnek hazára már soha, mint az ottélő olasz, német, vagy kínai dolgozók, mert nincs semmi, ami jobban kötne a keservesen kialakított életformákhoz, mint a pénztelenség. Ó, igen, a szegények nagy, mély, őszinte nacionalizmusa! Ezt szívesen és büszkén vállalom. Nacionalizmus, amely nem a birtokot, nem a javakat és nem az előjogokat védi, de védi a nyelvet, a szokásokat és a közös életformát. Ezekben az emberekben elválaszthatatlanok a külső, hatóvilág elemei, énjük benső formáitól. Pontosán tudom, hogy ez a kiszidó, aki másképen nem beszél soha, csak magyarul, s fél életet töltött a dunántúli, csallóközi, vagy alföldi faluban, ha partra száll Amerikában, pontosan azt érzi majd, mint harminc esztendővel ezelőtt egy színmagyar paraszt érzett, amikor először meglátta a newyorki szabadságszobrot.

Hazára leltem a magyar nyelvben s a magyar költészetben, és zsidó vagyok. Ellentmondás ez? De hát ellentmondás-e az a tény, hogy bieskei születésű és budapesti illetőségű vagyok?... Úgy tanultam meg a zsidóságot, mint ahogyan a munkásnak szombatunként, amint felveszi egyheti keserves munkája után járó kis fizetését, meg kell tanulnia, hogy mit jelent bérmunkásnak lenni a mai termelési rendben. S nem volna-e nevetségesen szánalmas figura az a munkás, aki úgy kíván szabadulni osztályhelyezete nyomasztó következményei alól, hogy kerekén kijelenti: noha gyárban dolgozik reggeltől estig, nem tartja magát munkásnak?

Zsidó vagyok. Faji öntudat íratja le velem e mondatot? Csak oly valaki hiheti ezt, aki rosszindulattal olvasta a fenti sorokat. A „nagy zsidók“, a bankárok és gyárosok éppen úgy nem zsidók, mint ahogy nem voltak magyarok sem, s mint ahogyan nem lesznek franciák Párisban, s angolok Londonban, csak úgy, mint ahogyan nem franciák s nem angolok a Párisban, vagy Londonban élő zsidó vagy nemzsidó bankár és gyáros társaik.

De fintonogva, „a faji szolidaritás“ vádjától félve e napokban megtagadni ezeket a kis, nyomorúlt embereket, akik már nem is jelképes batyúval a hátukon elhagyni kényszerülnek azt az országot, ahol már nagyszüleik is születtek, s amelynek határait ők eddig át nem lépték, éppen annyit jelentene, mint megtagadni a közösséget a nagybirtokok béreseivel, vagy a gyárak munká-

saival, csak azért, mert félünk az „osztályelfogultság“ vádjától.

Sajnos, barátaim és ismerőseim közül sokan, még áprilisban, a Darányi-féle zsidótörvény tárgyalása idején, részben a fenti meggondolásoktól vezéreltetve, részben azonban sértett gőgjükben, túlmentek ezen az állásfoglaláson, s valami elképesztő „zsidó öntudatról“ kezdtek szónokolni és így, akarva-nemakarva, csak erősítették az antiszemita jelszavakkal harcoló reakció látszatigazát.

Nem, barátaim, fajvédelemre nem felelhetünk ellenfajvédelemmel. Nem merő taktikai megfontolásból nem felelhetünk így, hanem azért, mert nincs is mit védünk.

Zsidó faj? Zsidó öntudat?... kezdjem előlről, amit e kérdéssel kapcsolatban írtam. Az ember elszakíthatatlanul ahhoz a földhöz tartozik, amelyen felnőtt, ahová emlékei kötik s elvitathatatlanul egy azzal a néppel, amelynek a nyelvét beszéli. A zsidóság múltja számunkra már csak absztrakció. Világunkhoz magunk adjuk az érzelmi hangsúlyt s így csak érzelmekben láthatjuk a közösséghez való viszonyunkat. Ezt az érzelmi hangsúlyt, ezt a közösséghez való szoros kapcsolatot pedig, az azonos nyelv és az azonos szokások határozzák meg. A szokások és a nyelv pedig nem egyének, még csak nem is kormányok műve. Évszázadok, évezredek kollektív alkotása mind a kettő. Aki átvette ezeket, az már belé is illeszkedett ebbe az évezredek közösségbe. S amiként sem törvényekkel, sem kormányrendeletekkel nem lehet a nyelvet, vagy az ősi szokásokat megváltoztatni, olyképen nem lehet a közösségből kirekeszteni azokat, akik a közösség e kincsének részesei. Azoknak a felelős tényezőknek a kísérletei, akik ezekről a tényekről megfeledkeznek, éppen úgy kudarcba fognak fulladni, mint a tieitek, barátaim, akik sértett önérzetetekben „zsidó közösségről“, „zsidó öntudatról“ fecsegték.

Zsidó közösség? Zsidó öntudat? Hogyan? Miért? Miből? Hol a nyelv, a föld, az emlékanyag, amely ezt kialakíthatta volna? Csak daczból, csak az ellentmondás kedvéért lehetnénk ilyen zsidóvá, de nem igazi lényünkéből adódóan. Lényünket, az előbb említett nyelv és szokásbeli tényezők véglegessé és megmásíthatatlanná formálták. Az a „zsidóság“, amiről ti beszéltek, már régen nem élő valóság bennünk. A zsidó nép szabadságáért harcoltok?... Nos jól van. De éppen az utóbbi idők eseményeinek kellett megtanítani benneteket arra, hogy egy „nép“ szabadsága nem képzelhető el az osztályok szabadsága nélkül, mert a szabadság egy és oszthatatlan! A többi pedig az idő kérdése, az időé, amely hordoz bennünket, de amelyet mégis csak mi formálunk.

Forgács Antal

.....

Hol alázatos a szolga, gyalázatos a gazda.

Ha a pásztor rühes, koszos a nyáj.

(Magyar közmondások)